

هۆنەرئ ههجووی ل دهف هۆزانفان ئاغانوکی بیداری

وه حید نهعمهت ره مهزان^۱

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۰۸ خرداد ۱۴۰۱؛ تاریخ پذیرش: ۲۰ بهمن ۱۴۰۱؛ صص. ۱۸۳-۱۹۳

DOI: <https://doi.org/10.34785/J09.2022.012>

کورتە

چکیده

آغاوک بیداری یکی از شاعران گمنام ادبیات کردی است که تاکنون دیوان اشعار وی چاپ نشده و در مورد دوران زندگی، تحصیلات و آثار وی نیز اطلاع چندانی در دست نیست، جز اینکه گفته شده وی در سده هیجدهم میلادی می‌زیسته است. یکی از مهمترین مضامین شعری آغاوک، شعر هجو است که یکی از مضامین مهم شعر کلاسیک غنایی است. در این پژوهش تلاش می‌شود با استفاده از روش توصیفی و شیوه تحلیل محتوا موضوع هجو در شعر بیداری مورد بررسی قرار گیرد. بدین ترتیب که ابتدا در مبانی نظری به موضوع هجو به عنوان یکی از مضامین شعری پرداخته می‌شود و سپس هجو در شعر بیداری بررسی و تحلیل می‌شود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که هجو در اشعار شاعر از بسامد بالایی برخوردار است، طوری که از میان چهار قصیده در دسترس وی، سه قصیده به هجو اختصاص دارد. بیداری در اشعار خود اشخاص خاصی را هجو نکرده، بلکه بیشتر به هجو گروه‌های دینی و اجتماعی پرداخته است و می‌توان گفت بیشتر هجو وی، هجو دینی است.

بابت هجووی ل دهف هۆزانفان ئاغانوکی بیداری شاعیری کیم هاتییه نیاسین، نهفی ل سدهی ۱۸ ژیاپی، مخابن هتا نها دیوانا وی یا شیعری نههاتییه چاپکرن، ب تنی چند شعری کیم نهبن. ئیک ژ بابهتین همری گرنک بین نافا هۆزانا نهفی هۆزانفانی هۆنەرئ ههجوکرئ یه. نهف هۆنەرئ دبت ئیک ژ جوړین شعرا سترانکی؛ نهفی هۆنەرئ بهشکئ نهکیم ژ شعرا کلاسیک فهگرتی. نهف فه کۆلینه ل سهر ریبازا وهسفی-شروؤفه کاری هاتییه نهجامدان. مه د نافا فه کۆلینیدا ئیکهه جار ب تیوری باس ل بابهتئ ههجووی کرهیه و پاشان ب شیویه کئ پراکتیکی و پشتبهستن ل سهر نمونین هۆزانئ ژ ههلبهستین بیداری کرهیه و تیدا ب خشته نهو بابهت هاتییه دیارکرن. تیدا دیار دبت ژ سهرجهمی نهوان ههلبهستین وی بین تا نها ل بهردهستن و مه فه کۆلین ل سهر نهجامدایی ژ هۆمارا ۴ هۆزانان، ۳ ژ وان ب ههجو هاتییه نفیسین؛ کهواته ریژیا پتریا هۆزانئ وی ل سهر شیوازی ههجو هاتییه فهاندن. وهرگرتنا نهفی ریژا مهزن د ناف ههلبهستین بیداریا سهرنجا خواندهفانی خوه رادکیشت. بیداری ئیک کهس بو ههجوویا خوه دیارنه کرهیه، بهلکوو پتر نهوی گروپ و دهسته کرهیه نارمانجا تیریت ههجوویا خوه. نهوی د ناف ههجوویا خوهدا گیانهوه، گروپین دینی، سو فی، عارف، زاهد، بالنده ههجو کرهیه. پتریا ههجوویا بیداری د چارچووئی ههجوویا دینیدایه و ههروهسا مفا ژ ههجوویا جفاکی ژ وهرگرتیه.

واژگان کلیدی: شعر کردی؛ آغاوک بیداری؛ هجو اجتماعی؛ هجو دینی.

په‌یفین سه‌ره‌که: شیعرا کوردی؛ ئاغانوکی بیداری؛ ههجوویا جفاکی؛ ههجوویا دینی.

۱- پێشه‌کی

ههجوو ئیک ژ جوړین ئه‌دهبیاتی یه بین دچن ژیر خانا ئه‌دهبیاتا سترانکییه. د ناف ئه‌دهبیاتا مله‌تین جودا جودادا ددرکه‌فت. مه نه‌باوه‌ره مله‌ته‌ک هه‌بت یه هۆنەرئ ههجووی؛ لی هه‌ر ئیک ژ مله‌تان د بکارئینانا خوه‌دا ژ مله‌تین دی جودانه. «نقیسه‌ر کادن ل وی باوه‌ری یه ههجوو شیویه کئ دوژمنکارانه‌یه، جوړه‌کی شکاندن و عه‌بیدارکرئ یه ب ته‌نزی. کادن ل وی هزرئ یه ههجوو زیده‌تر خوه د ناف هۆنەرئ کاریکاتیریدا دبینت» (پارسا، ۱۳۹۵: ۲۱۶). هه‌روه‌سا ههجوو ژ روویی زارا‌قیشه وه‌سا ده‌یت دیارکرن کو «ئه‌و شعره یا هه‌می سیفه‌تین پاک و پاقر ژ که‌سه‌کی ددهت پاش و هه‌ر سیفه‌ته‌کی کریت یه هه‌ی پالده‌ت وی که‌سی» (نصار، ۲۰۰۷: ۲۲۳). ئه‌ده‌بی داشورین ژ یه‌سا هاتییه دیارکرن: «ئه‌ده‌بی ههجووی جوړه ئه‌ده‌بی لیریکییه؛ کاری وی وینه‌کرنا هه‌ستین که‌رب و کینئ و کیمکرئ و ترانه‌پیکرن یه» (پیشوو: ۲۲۳). که‌سی ههجوویژ نه‌فی شیوازی شعری بو خوه دکه‌ت ریکه‌ک بو ده‌ریرینا هه‌ست و ده‌روونی خوه، ئه‌فه ریکا هه‌ست و هزرا ویهه؛ لی ئه‌ف هه‌ست و هزره ژ ریکا بین دی جودایه.

۱. ماموستای هاریکاری، پشکا زمانی کوردی، فه‌کۆلتیا زانستین مرو‌فایه‌تی، زانکۆیا زاخو، زاخو، کوردستانی عێراق waheed.ramadhan@uoz.edu.krd

ھەجۈ ل دەف ھۆزائقان ئاغائوكى بىدارى ئەقى ل سەدى ۱۲مىش بەرامبەر ۱۸ز ژىيى، ئىك ژ بابەتتە گىرنگە د نائف وان چەند ھۆزائقان ھەتا نھا گەھشتىن بەردەستى خاندەقانى. ئەوى سەرەرايى وى يەك ھەلبەستەك ب مرنا دوو زارۇكىن خوە ھەندىيە، لى بارا پتر ژ ھەلبەستىن وى گىردايى ھەجۈيەنە و تىدا تىرئىن ئارمانجا خوە ھەشاندىنە. مەرەم ژ ئەقى ھەكۈلىنى دياركنا ھۆنەرى ھەجۈى يە ل دەف ھۆزائقانى كلاسكى كورد، ئاغائوكى بىدارى، ھەرەسا دياركنا ئاستى ھەجۈيا ويە. د نابقا ھەلبەستىن بىدارىدا يا دەيتە تىبىنىكرن، وى ھەتا ئاستەكى بلند مفا ژ ھەجۈى ۋەرگىتتە و رابويە ب ھەجۈ و عەبىداركنا ھندەك دەستە و گرۇپپىن ئايىنى، لى يا باش دەيتە تىبىنىكرن، ئەو ژى ديارە ھەجۈيا بىدارى راستەخۇ نىنە بۇ كەسەكى ھاتبىت دارشتن و ناقى كەسى ئىبابىت؛ كەواتە ئەوى خوە ژ فى ئالى دايە پاش، ئارمانج ژ فى ھەكۈلىنى دياركنا ئاستى ھەجۈيا ھەلبەستقان ئاغائوكى بىدارىيە. ئەقا وى ژ چار ھەلبەستىن خوە سى ژ وان ب ھەجۈ نقىسىنە، پىسىن گىرنگ بىن دەين نازراندن، ئەو ژى: ئاغائوكى بىدارى بۇچى پەنابىرە بەر ھەجۈى؟ بۇچى بىدارى د ھەجۈيا خوەدا نامازە ب ناقى چ كەسى نەكرىيە؟ كەس و گرۇپپىن كەقتىن بەر ھەجۈيا بىدارى كى نە؟ ھەكۈلىنە مە ھۆنەرى ھەجۈى ل دەف ئاغائوكى بىدارى د ئاستى خوەدا پىكدهيت ژ ھۆنەرى ھەجۈى، ئاغائوكى بىدارى و ھەجۈ و نەنجام.

۲- ھۆنەرى ھەجۈى

ھەجۈ ژ رويى زمايقە د نائف ھەرەنگا سىپىزدا ب فى رەنگى ھاتىيە دياركنا: «ھەجۈ عەبىت وى دياركنا و قەسە گۈتتى، يان ژى كىكتە پىت گۈتن، ھەرەسا ب رامانا يى گەلەك عەبىا ديار دكەت» (ئەمىن دۇسكى، ۲۰۱۶: ۱۰۲۶). يا د نائف فى ھەرەنگىدا پىشتەستىن ل سەر ھاتىيەكرن، ئەو ژى: ھەجۈى ۋەسا ديار دكەت كو دياركنا عەبىن كەسەكى يە، لى نقىسكار نوزانت كو دىت ھندەك جاران ھەجۈيە ھندەك گۈتتان ژ بى بنەما بىلت ب دويىف كەسەكىقە. ژ بۇ پەيقا وى د زمانى كوردىدا «ھەجۈ»، «داشۋىن»، «كرىتكرن» بكاردهيىن. ھەرەسا د زمانى عەرەبىدا «ھجاء» دەيت و د زمانى فارسىدا ژى ھەما «ھجاء=ھجاء» دەيت و د زمانى ئىنگلىزىدا ژى ھەردو پەيىن «Satire» و «Invectire» بكاردهيىن.

ھەجۈ يان ئەقا ئەم ب كوردى دىئىنى داشۋىن، شكاندن، ئىك ژ شىۋازىن ژىانى يە ل ھەمبەرى ئەو كەسى بەرامبەر مروقى رادۋەستت و مروف ب چاقەكى دۇژمنكارانە بەرىخوۋدانى لى دكەت و دىت وى كەسى بچويىك بىكەت و بشكىنت. ئەقجا ئەف گۈتن مەرەم پى گۈتتىن وى كەسى توشى شكاندن و داشۋىنى بكن ل ھەمبەرى وى دەيتە گۈتن، ئەقجا ئەف يەك ب زمانەكى پەخشانى بىت، يان ژى ب زمانەكى پەند و بىكەمتى بىت، يان ژى ب زمانەكى ھۆزانكى بت. گۈتنەك ھەبە ديار دكەت: «د ھەجۈيدا مەرەم و مەبەستىن وى بىن سەرەكى، ئەگەر بشىن بىئىن ھەمى مەرەمىن وى، كەسوكىنە، ئەف جۇرى شعرى ژ ئارمانجىن جفاكى دويە، ھەر ئەقەبە خالا جوداكەرا د ناقبەرا ھەجۈ و تەنزىدا» (داد، ۱۳۸۵: ۵۳۵). لى ئەم نەشىن بىئىن ئەف گۈتن دروستە، ژ بەركو كارى ھەجۈى جاران كەسوكىيە و جاران ژى ل جەپى گرۇپ و جفاك و مەزەبەكى، دژى گرۇپ و جفاك و مەزەبەكى دى دەيت پىشكىشكرن.

ھۆنەرى ھەجۈى ژ رويى دىرۇكىقە ناھىتە زانىن ب دروستى كا ژ كەنگىيا ژيانا مروفاھىي دەستپى دكەت؛ بەلى ب ھىزا مە ئەف ھۆنەر ھەر ژ دەستپىكا مروفاھىي ھەبويە و بەردەوام ھەر كەسى بزافكرىيە دۇژمنى خوە ب ھەر رىكەكا ھەبى بشكىنت، ئەقجا رىكا ھەجۈى و شكاندنا زمانى ژى رىكەك ژ وان بويە. ھەجۈ «كەفتارىيا وى بۇ دىرۇكا مروفاھىي ھەدگەرت، ب شىۋەي جوداجودا دەررىن ژى ھاتىيەكرن؛ ھندەك جاران ھەشارتى و ھندەك جاران ژى ب ئاشكەرايى. ھەجۈيە ژ رويى زمايقە ھندەك جاران مفايى ژ زمانەكى توند و دژوار دىبىن و ھندەك جاران ژى ژ زمانەكى پاقترت و بى گۈتتىن گەلەك كرىت» (ھمتى، ۱۳۹۱: ۱۴۰). ب دىتتا مە ئەو ھەجۈيا گەلەك گۈتتىن كرىت و شكاندنا كا ژ رادە زياتر تىدا بىت، ئەو جۇر پتر كارىگەرىيا خوە ل ھەمبەرى خوە دكەت؛ چونكى ۋەزىفا ھەجۈيە شكاندنا بەرامبەرە؛ لى دىت ھەبونا فى جۇرى د نائف جفاكەكى ئىسلامىدا بىكەفت ژىر ھىرشىن توند و نەھىتە پەسەندكرن. سەرەرايى ئەف ھۆنەر ب باشى د نائف

هۆزانیدا دهر دکهفت؛ لی ئەفه ب وئ گۆتنی نینه بهرهمین دی یین ئەدهبی ژ فی جۆری خالی بن، بهلکو هەر ئیک ژ هۆنەرین داستانی و شانۆی و هتد، د نافدا دیاردیت. ههروهسا «ههجوو د ناف بهرهمین مللهتین جوداجودادا دیار دبیتک؛ ژ وان ژی فرנסا، ئەلمانییا و ئیتالیا، د ناف شانۆنامه و داستان و قەسیدین واندا گههشتینه ناسته کی بلند» (ناصیف، ۱۹۹۲: ۱۱). هۆزانی هەر ژ کهفارییا خودا چهندین نارمانج د ناف خودا ههلگرتینه، نانکو خودان په یامه کا جفاکی بوویه؛ لهورا ههجوو ژی بهشک بوویه ژ وئ په یامی. مهرم ژئ شکاندا ئەو کەسی ل هه مبهری خوه و ب تایبهت ئەو کەسین ب دۆژمن دهات دیتن؛ لهورا ئەف هۆنەر ژ کهفتدا د هۆزانیدا هه بوویه. ئەف هۆنەر هوسا هاتییه نیاسین «هەر دهربرینه کا داکوکیی ل سەر نیشاناندا خالین کریت و رهش یین تشته کی بکەت، ئەفجا حەقیقەت یان ژ دره، دیتژی ههجوو» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۲: ۵۲). ئەف گۆتین ل هه مبهری نه یاری مرؤفی یان ئەو تشتی دژی مرؤفی دهینه گۆتن و ئەوی کەسی رهش و کریت نیشان بدەن، دبیت راستی بن و دبیت ژی هۆزانفان هەر بۆ خوه دروست بکەت، لی مهرم ژئ شکاندا و داشۆرینا بهرامبهری وی بیت، دفی رهوشیدا ئەم دشین ب ههجوو ب نافبکەین. ههروهسا ئەم دشین هوسا بدەین دیارکرن کو «ههجوو ژ پرووی ئەخلاقیه رادبت ب نیشاناندا خالین کریت و فەشارتتا خالین بهیژ یین کەسی دهینه شکاندا، ئەفجا ئەو خال د راست بن، یان ژ بانگهشیه کا ژ درهوت ب وی کەسیقه بهیته زنده کەن، هەر ئەف پرسهیه بویه جهی گرنگیدانی د جفاکی بوونا ئەدهبیدا ک چونکی ب ریکا فان خالان ئەم دشین ئەخلاقی و بی ئەخلاقیا سهردهمه کیدا ب ریکا ئەفی جۆری ئەدهبی بدەین دیارکرن» (پارسا، ۱۳۸۷: ۱۳).

گرنگییا ههجووی د وئ یه کیدا دیار دبت، گهلهک ژ زانا و فهیله سو فین کهفن ههردهما بهحس ل هۆزانی کران، وی دەمی ئیکسەر جۆره دابهشکرنا کا سه رهفی ددان هۆزانی و ب سەر دوو جۆرین «ههجوو» و «مهدهح» دا دابهش دکر، یان ژی ب سەر ههردوو جۆرین «تراژیدی» و «کۆمیدی»، ئەف ههردوو ژی ب خوه جۆرهکن ژ ههجوو و مهدهح. ژ وان ژی فهیله سو ف ئبنرؤشد (۵۲۰-۵۹۵ه) پشتی پهرتووکا ئه رستوی هۆنهری هۆزانی ب دهستقه دئینت و دکهفت بن باندؤرا وی؛ لی ل گهل وئ یه کی هزیرن خوه ژ ل دیاربدکەت، دەما ئەو هۆزانی ب سەر ههردوو جۆرین مهدهح و ههجوو دا دابهش دکەت (عدنان، ۱۳۷۶: ۱۱۶). ل دویف ئەفی یه کی ئبنرؤشد ل وئ باوهری یه «ئەفا گریدابی ب ههستی کاتاسیس (محاکات) فه، یان ژ فهزیلهتی یه یان ژی ژ رهزیلهتی. ئەو کەسی فهترهتا وی پاقر بت، وی دەمی دئ خیر و باشیی ههلبژرت، کهواته فهزیلهتی؛ بهلی د بهرامبهردا ئەو کەسی فهترهتا وی یا شه رنگیز بت، وی دەمی ئەو ژ ههستی کاتاسیس دئ خرابی و شهری ههلبژرت، کهواته رهزیلهتی (عدنان، ۱۳۷۶: ۱۱۶).

دابهشکرنا ههجووی ب سەر چهند جۆراندا ژ کهفتدا دهرکهفتییه. ئبن بسام (۳۰۳ه.ق مریه) ئەو ب خوه ئیک ژ ههجوویژان بوو، دوو جۆرین ههجووی دیارکریه: ئیک «ههجوویا ب ریز»؛ ئەف جۆری ههجووی ب دیتنا وی: سه رهفیییا وی خودان دۆژمنیه کا ناشکرنا نینه، بهلی د نافه رؤکا خودان واتایه کا دژوارا دۆژمنییه یه. ئەف جۆری ههجووی د سهردهمی کهفتدا د ناف عه ره باندا به ره بلاف بوو؛ ئەو ژی ل بارا خانم و هۆزا دهات گۆتن. شاعیری د فی جۆری ههجویدا مفا ژ زمانه کی هوشداری و کیماسی و پیش و پاشکرنا نه سه با وان، بهلی ب زمانه کی کیم عه بیداری و کیم دۆژمنی دیار دکر. جۆری دووی ژی کو ئبن بسامی ب خوه ب ناف نه کرییه، بهلی ئەم دشین وئ ب «ههجوویا بی ریزکرنی» د فی جۆری ههجویدا خانم نه دبوون جهین تیرین ههجوویژی، بهلی ئەوی مفا ژ هەر گۆتنه کا توند و دۆژمنکارانه و هردگرت (حلبی، ۱۳۷۷: ۳۹). ل گهل ئەفی دابهشکرنی ژی، لی ئەم دشین بیژین: کاری ههجووی هه می شکاندا بهرامبهره، بهلی ل گهل هندئ زمانی شکاندا ژ هندهک کهسان بۆ هنده کین دی جودایه، شاره زاین ههجووی جۆری ئیک، ههجوویا ب ریز، فه باشتەر ژ جۆری دووی دبینن. ههروهسا ئەو عه مرو کوری عه لایی (۱۵۴ه.ق مریه) ل بارا باشتیرین جۆری ههجووی دبیت: «باشترین جۆری ههجووی، ئەو ههجوویه یا نه گهر ئەوی ل دهف کچه کا دههمن پاقر ل پشت پهردی بخوین و ژئ شهرم نه کەن» (حلبی، ۱۳۷۷: ۴۰). کهواته نه هەر تشتی بهیته بهردهفی ب زمانه کی ناشکرنا بیژیت، بهلکو تشتی ب فهشارتی بیژت.

گەلەك ژ فەكۆلەرئىن و پەرخنەگرئىن بواری شەرئدا كار كرىن، ھەجوو ب سەر پىنچ بەشاندا دابەشكرىنە:

۱- ھەجوويا كەسى: ئەف جۆرى ھەجووى ب كەفئترىن و ب ناڧودەنگترىن جۆر دەئتە نىاسىن. ھەرۋەكى ژ ناڧى وى ديارە كەسەك دىت ئارمانجا شاعرئ ھەجوويژ و ھىرشى سەر وى كەسى دكەت، كەفئترىن جۆرى شعرا داشورىنييه. پتريا جارن ل بن باندؤرا ھەستىن كەسى، يا دويرە ژ دادى و راستگؤييا كەسى، بابەتئ وى كىمترىن جارن باسئ ژيانا جفاكبيە، بەلكو پتريا جارن ژيانا تاكبيە.

۲- ھەجوويا ئەخلاقى: ئەف جۆرى ھەجووى فۇكسا خوە ل سەر گۆنەھباريىن ئەخلاقى، پەفتارئىن كرىت، كىماسيىن مروفا ب پەنگەكى گشتى دكەت، ئەو پەفتارئىن جفاك قەبويل نەكەت.

۳- ھەجوويا سىياسى: يا فى جۆرى ھەجووى ژ ھەردوويىن بورى جودا دكەت، ئەو ژى دڧى جۆرىدا پشئبەستنا ھەجوويژى ل سەر پەوت يان تەيار، يان گرؤپ و حزبيا ويىيە و ھەر گرؤپەك و ئالى و مەزھەبەكى نە ل سەر ھزرا وى بت، ئەو ژ لايى شاعرئ ھەجوويژفە دەئتە پىسكرن.

۴- ھەجوويا دىنى: د ناڧ فى جۆرى ھەجوويدا شاعر ھندەك دىن و مەزھەبىن ژ ھەف جودا و نە ل گەل نەرىنا وى دكەت ئارمانج و كرىت دكەت. ھەرچەند ھندەك ژ فەكۆلەرئان ئەڧى جۆرى ھەجووى تىكەلى ھەجوويا سىياسى دكەن، لى ب ديتنا مە ئەو ژى جودايە.

۵- ھەجوويا جفاكى: ئەف جۆرى ھەجووى ھەر بابەتەكى گرىداى جفاكى د ناڧ خوەدا دگرىت. ھەجوويژ تىدا پەوشا ژيانا خەلكى و ئابؤر و ھتد ديار دكەت و دئىخت بەر گؤتئىن خوە بيىن زڧر و دژوار (اىروانىزادە، ۱۳۹۳: ۵۳).

ھەجوويژى ل دەڧ شاعران ژ چەند ئەگەرئان پەيدا دىت. ئەف ئەگەر دىن پالپشت بؤ شاعرئ ھەتا ئەو ھەست و ھزرا ھەى ل ھەمبەرى وى كەسى يان گرؤپى يان دىنى يان سىياسى دەربىرت. ژ وان ژى بەشەك ژ فەكۆلەرئان ب سەر چار جۆران دابەشكرىنە:

۱- نازار و نەخوەشيىن كەسى ژ دەستئ ئىككى: وەكى ھەلبەستقانىج مەزن مەلايىج جىزىرى، دەما مەلايەك دەئت و ھەلبەستەكا وى ددزىت و دپىژت ئەف ھەلبەست يا منە.

۲- ھەڧدژيىن قەلەمى.

۳- بېھيژىيىون ژ دانا تئشتەكى ژ لايى شاھ يان مېر و دەسھەلاتداريڧە، ئانكو دەما شاعىر ژ دانا ستايشكەرى (مادحى) بېھيژى دبوو، ئىكەم جار دا ب قالبەكى قتەئى ھەجوويا وى كەسى كەت يى پىشتەر مەدحىن وى دكرن، ئەگەر نەھاتبا سەر پى، وى دەمى دا ئىخت بەر ھىرشىن ھەجوويا خوە.

۴- ھندەك جارن ھەجوو ژ سرؤشتئى شاعرىيە، لەورا ب زمانەكى گەلەك د ناڧ ئىكداچووى ھەجووى دكەن، وەكى ھەجوويا بىدارى ژ بؤى جفاكا وى (داد، ۱۳۸۵: ۵۳۵).

۳- ھەجوو و مەدح و تەنز

ئىك ژ ھۆنەرىن دى بيىن د ناڧا بابەتئى ھەجوويدا دەئتە تىكەلكرن، ئەو ژى مەدح و تەنز. ژ ناڧ ئىك ئىنانەدەرا فان تىگەھان يا ب ساناهى نىنە، ژ بەركو گەلەك جارن سنؤرىن وان تىكەلى ھەف دىن و ھەر كەس نەشئت وان ب ساناهى ژ ھەف جودا بكنە؛ لەورا د دەما بەحسا ھەجووى دەئتكرن بابەتئى مەدح و تەنزئى ژى دەيىن حالى. ھەر ژ كەڧندا دەما دابەشكرن بؤ شعرى دەھاتن ئەنجامدان، ئەو ب سەر دوو جۆرىن مەدح و ھەجوودا دەھت كرن. ئەڧ يەك نىشانا پەيوەنديا بھيژا ھەردوو ئالبايە؛ لەورا دەئتە گؤتن: مەدح بابەتئى سەرەكى يى قەسىدئ يە، دىت بؤ پەيامبەر و خەلىڧىن راشدى و ئىمامان بھيژ بكارئىنان. د شعرا مەدحيدا دڧىت قەھرەمان ژ ئاستئى وى مروڧبوونى بلندتر بھيژ بەسكرن ھەتا جارن دگەھت ئەفسانى، بەلى ھەجوو ب رامانا خوە يا كويرڧە ھەمى جۆرن بيىن تىدا قەھرەمان يان ئەو كەسى دكەڧت بەر ھەجووى، شاعرئ ھەستەكى خوەش ل ھەمبەرى وى نىنە؛ لەورا ھەمى جۆرىن تەنز، پارودى، باژىرى خەونا ژ جۆر و دابەشكرئىن ھەجووى دەيىن نىاسىن (شمىسا، ۱۳۸۹: ۲۴۴).

د ههلبهستا کلاسیکدا فهاندنا ههجووی پتر ل سهر شیوازی قالبی «قتعه» بوویه، جودا ژ مهدهجی کول سهر قالبی «قهسیده» بوویه، د ههجوویدا شاعیر ههمی بزافا دکهت داکو بهرامبهری خوه پویج و نه کیرهاتی و خودان عهیب دیار بکهت؛ لهورا گهلهک جاران ههجوویژ د شعرا خوهدا غوولوی دکهت و زیده دیژت، هوسا سهر بۆ گۆتین کریت دجت، پتریا شاعیران ههجوو ههیه (شمیسا، ۱۳۸۹: ۲۴۴). ههروهسا ل بارا شعرا مهدهجی گهلهک جاران ناف شعرا سوپاسیی ژی دهیت گۆتن؛ چونکی دههسا شاههکی یان دهسهلاتدارهکی دیاریهک بۆ شاعیرهکی دهنارد، وی دهمی شاعیر ژی دا ب قتعیهکا شعری پهسنا وی کهت و سوپاسییا وی کهت (ههمان: ۲۴۵). ههجوو و مهدهجی شاعرهک ب رهنگهکی گشتی ئیک ریکن، بۆ نمونه د جوژی پهسنکرنا خوهدا کو بنیاتی وی ل سهر مهدهجی یه، شاعیر ب نهئاگههی دهیت کهسین بهرامبهری خوه ژ خوه بچویکتر بدت دیارکران (ههمان ژیدهر و لاپهره). ئانکو ئەم دشین بیژین مهدهجی و ههجوو ههردوو روویین ئیک درافی شعری نه، یان ب گۆتنهکی دی ئە گهر بیژین مه شاعرهک ههیه و خودان دوو ئالیین راست و چهپه، ئەم دشین بیژین مهدهجی ئالیی راستی یه و ههجوو ژی ئالیی چهپه.

تهنز، د بنهردتا نزیک دبت ژ ههجووی، یان ژی گهلهک جاران ئەو شعرا ب ههجوو دهیت نفیسین د کوکا خوهدا ههلگرا جوړه تهز ههکی یه. ژ رووی زمانیه تهنز د بنهردتا پهیهکا (عربی) یه، ب راما نا ترانه پیکن و تانه لیدان، عهیب کرن، گۆتن ب شیوه رهمز و سیمبولیک، ترانه پیکن ب کهسهکی. ههفواتایین وی د زمانی ئینلگیزیدا پهیفا «Satire» ژ ریشا خوه یا یونانی و ژ پهیفا «Satyros» و د زمانی لاتینیدا ژی ههردوو پهقیق «Satira, Satria» بکار دهین. «Satira» نافعی ئامانهکی تژی ژ فیقیق رهنگا و رهنگبو بۆ ئیک ژ خوداوهندی چاندنی دهات پیشکیش کرن. ههروهسا راما نا وی ژی ئانکو خارنا تهمام (اصلانی، ۱۳۸۵: ۱۴۰). پهیهوئیدیا د ناقهرا تهنز و ئەزمونا جوانناسییدا گریدایه ب هۆنهرین ئەدهبی، شانۆگری ئەقین بۆ بهختهوهرییا مروفی دهین نیاسین، د وی بهره مهیدا ئەف پهیهوئیدی بهیژ دکهت. ئەم ب رهنگهکی گشتی فی جوژی بهره مهی ب «کوئیدی» دناسین، ئەفا هه ئیک ژ کوئیدی شانۆی و فلمی، نوپرایا کوئیک، فلم کارتون و داستانبیژی، ووتار، داستان و شعرا کوئیکی ب خوهفه دگرت. بهسهک ژ بهره مهین مارک تواین^۱ ژ نموئین دیار بین فی جوژی پهیهوئیدی ئەزمونا جوانناسی نه (موریل، ۱۳۹۳: ۱۳۱).

ههروهسا ژ رووی تیگه هیه، ب وی جوژی ئەدهبی دهیت گۆتن تهنز یه «فهاندنا وی ب فههینۆکهکا پهخشانی یان شعری یا ئەدهبی بت، ئەفا خهلهتی و رهفتارین کریت بین مروقان ژ ئالیین: گهندهلییا جفاکی، سیاسی، ههتا هزرین فلهسه فی ب شیوهیهکی پیکه نووک رهخه دکهت» (اصلانی، ۱۳۸۵: ۱۴۰). ئامرازی پیگه هاندنا تهزری د نافا جفاکیدا گهلهکا گرنگ نینه، وهکی تهنز ب خوه ل کار و کریارهکی بهیت گرتن، ب تنی گرنگیا ئامرازی ئەوه یه سهرده میانه بت و بگهت پتریا خهلهکی، بۆ نمونه د نوکهدا خاند بهرهف کیموونج چوویه؛ لهورا ئامرازی گه هاندنی باشتره ب ریکا فیدیو یان دهنگی بت، داکو بشیت ئارمانجی بیکت؛ چونکی سروشتی تهزری ل سهر که نیی دهیتته ئافا کرن. بهلی مه ره م ژی که نیاتی نینه، بهلکو پیگه نین ب تنی ریکه بۆ گه هشتن ب ئارمانجا سه ره کی و کویراتییا بابتهی و هشیارکرنا مروفی ب کویراتییا رهزیلاتی و گهندهلی و کیماسیان (ههمان ژیدهر و لاپهره).

ژ بۆی ناسکرنا مروقان، ئەف یهک دهیتته گۆتن «مروف بوونه وهره که دشیت بکهنت». ههبوونا فی سروشتی د ناف چیکرنا مروقیدا، وهکو دانه کا خودای، مروف پیدفی ب تیرکرنا فی چهزی ههیه. گهلهک کهسان د دریزیا دیروکیدا بزاف کرییه فی ئاره زوی کپ بکهن، بۆ نمونه: ره بهرین ئیککی بین مه سیحیه تی دژاتیا وی دکر، ئوسقوفی چه رخه چاری جون کریسوستوم^۲ که نی ب «دهمه کی بی جوداهی» تومه تبار کر. هه فده می وی ژی کریگوری نیسای^۳ دگوت: که نی

1. Mark Twain.

2. John Chrysostom.

3. Gregory of Nyssa.

دۆڭمىنى مەيە، چۈنكى ئەۋى نە گۆتن ھەيە و نە كرىار كو دەرتەنجامى وى بەرەف ئارمانجە كى بت (موريل، ۱۳۹۲: ۱۶۰). ئەف يەك زىدەتر كەنيا تەنزى يا بى بنەما ب خوەفە دگرت، ئەف جۆرى كەنىيە د فەلسەفا تەنزىدا ب كەنىيە كا نە گۆنجاىي دەيت نىاسىن، تەنزاس ئەفى جۆرى ب ئەخلاقى نەپەسەند دەن ناسىن، د ھەمان دەمدا باش كەنىن وە كو ئەخلاقە كى نەرىنى بى فەلسەفا تەنزى دەيت نىاسىن.

۴- بىدارى و ھەجۋ

۴-۱- ئاغائوڭى بىدارى

ئىك ژ شاعىرىن ژىن و سەرھاتىيا ھەبۋون و مرنا وى ھەتا نھا د ناڧ ئەدەبىياتا كوردىدا ماىە فەشارتى و نەھاتىيە زانىن كا كەنگى ژ دايكوبويە، ھەرەسا كەنگى وەغەر كرىە، چ بەرھەم ھەبۋونە، ئەو ژى ئاغائوڭى بىدارىيە. «دەيتتە زانىن كو ئاغائوڭ خەلكى گوندى «بىدارى» يە. ئەو ژى گوندە كى دەفەرا «سپايرت» يە كو دبت ناحىەك ژ قەزايا «ھىزان» ئى، سەر ب وىلايەتا بەدلىسە، دكەفتە د ناڧەرا باژىرى ھىزان و مۆكسىدا» (دۆسكى، ۲۰۱۹: ۵۴). ل سەر ژ دايكوبونا بىدارى، ل دويىف ئەو شعرا ب مرنا دوو كۆرىن خوە فەھاندى كو وى ب خوە دىرۆكا وى تىدا گۆتتەيە؛ ھەسا دىار دبت ئەو د سەد سالا ۱۲مشدا ژبايە، ل ھەمبەرى سەدى ۱۸ئى زانىنى، دەما بەحسا كۆرىن خوە دكەت ھەسا دىار دكەت ئەو ل رۆژا شەنىيە ژ سالا ۱۱۴۰مش/۱۷۲۸ز مېرۋون. دىسان شاعر ھەسا دىار دكەت كۆرىن وى ژىي ئىكى ۱۳ سال بوون، بى دى ۱۵ سال، مەعنا ب كىمى دڧىت ژىي بىدارى ۴۰ سال بت؛ لەورا دوېر نىنە، ئەو ل دورىن سالا ۱۱۰۰مش/۱۶۸۸ز ژ دايك بوويت (دۆسكى، ۲۰۱۹: ۵۴).

ئاغائوڭى بىدارى، وەكى ھەلبەستفانىن دى يىن كلاسىك، ئەۋى ژى بۆ خوە ناسناڧى شعرى ھەلبىژارد بوو، ب تايبەت «غەين ئەلىف» كو دوو پىتېن ناڧى وىنە. ھەرەسا جەلىلى جەلىل د كەشكۆلا كۆرمانجى دا ناسناڧى «ضەرىر» ژى بۆ فى ھەلبەستفانى بكار ئىنايە (پىشوو: ۶۳). شعرا بىدارى ب تىنى چەند ھەلبەستە كىن وى د فان سالىن دوماھىيدا د ناڧا پەرتووكە كىدا ب ناڧى باغى ئىرەمى دا ھاتىنە كۆمكرن. ئەو ژى ب تىنى ۴ شعرن، ژ وان شعران ژى ۳ شعرىن بىدارى دچن ژىر قالبى ھەجۋىدا، ۱ شعرا مەرەسىيە كو ب مرنا دوو كۆرىن خوە گۆتتەيە.

۴-۲- ھەجۋىيا بىدارى

ئاغائوڭى بىدارى د شعرا خوە يا كو ب «كوند ژى براىيە بازىيە» ب تەمامى وە كو رەخنەگرە كى جڧا كى خوەيا دبت. ھەر چەند ھندەك كىماسى د فى ھەلبەستىدا ھەنە، ئەو ژ دوو پارچىن جودا ژ رويى سەرۋايڧە پىنكەھىت، دىسا ل دوماھىيە ناسناڧى شاعىرى ژى نەھاتىيە، كىمىيا فى ھەلبەستى نىشان دەن؛ لى ديارە ئەو بۆ ئاغائوڭى ھاتىيە پالدان، ئەم ل فىرى سوحبەتى ل دۆر فى بابەتى ناكەين، باشترە بەرپوخودانى ل ناڧەرۆكا وى ھەجۋى يا وى بكەين، د فىرىدا بىدارى دىپۆت:

كوند ژى براىيە بازىيە ئەيلۆك دىي: تەرلانم ئەز
 صوورەت ژ رەنگى زىلىيە رەشپەش دىي: مەرجانم ئەز
 طاووس ب وى شەكلى مەلىح شەرمەندەيە ژ ساقىد رەش
 ل وى قژ كا گووخوەر بنىر قژ دكت ئەلوانم ئەز
 شىرى ژ حەفت بابى خوە شىر دەعوا ب شىرتى ناكەتن

تولى پسى حەفت كووپەكان عەوعمو دكت ئەصلانم ئەز (دۆسكى، ۲۰۱۹: ۵۹).

د فان دىرىن سەرىدا بىدارى ھەجۋى كرىيە و چەند تىشتەك رىزكرىنە. بىكو ئەو ل دەستىكى ناڧى مرقان يا گرۆپە كى بىنت، ئەو رەخنەيا خوە ژ بالندان دەسىكرىيە و چەند ژ وان رىزكرىنە، «كوندى براىيە بازى»، ل فىرى ئەم دزانىن نە ب زىرە كىيا خوە و نە ژى ب چاڧىن خوە و نە ژى ب بلندبونا خوە بالندى كوند ناگەھتە بالندى بازى و گەلەك ژ ھەف دوىرن. بالندى ئەيلۆك «تەيرى لاش خۆر» بى شانازىيە ب خوە دبت و دىپۆت ئەز بالندى تەرلانم، ئەف بالندى ژ جۆرىن وەكى بازىيە كو

بالبندیه کئی نیچیرییه، ههروهسا ژ بالندان بهرهف دانی «دانهوئله» فه، کو شاعیری «رهشپهشک» ئینایه و دقیت بشکینت، دهما دیژت: «صورهت ژ رهنگی زلییه رهشپهش دیب: مهرجانم نهز» د قیژدا ههچهند رهشپهشک یا مفاداره، لی وهسا دیاره رهنگی وی بی کرپت وئی کرپیه، نهو ب جوړه کئی بی بها ده رکهفت و نابت بیژت: نهز مهرجانم و گران قییمه تم. ههروهسا شاعیری جاره کا دی بالنده ئیناینه، دهما دیار دکهت: «قژکا گووخواه» شاعیری نموونا دوو بالندان، ئیک جوان: تاوس، دوو کرپت: قژکا رهش، ئیناینه و ههقهبرکینه. تاوس هند ژیهاتییه، لی ب تنی پیین وی رهشن و شهرم ژئی دکهت، بهلی قژکا رهش، هه می رهش و هیشتا پهسنا خوه دکهت. نموونا دی یا ههجوویا شاعیری، نهو ژئی ب گیانهوهرایه، دهما بهحسا شیری و سهیی دکهت، نهو شیرئی تهسلی چ جارا پهسنا خوه ناکهت، خه لک ب خوه پهسنا وی دکهن، لی «سهیی تووله» دی هییت و عهوهوی کت و خوه ب تهسلی دهت نیاسین.

ههجوویا زیدهتر خوه د ناف فان مالکین ههلبهستا بیداریدا دبیت، نهو ژئی ههجوویا جفاکییه؛ ههچهند ههلبهستفانی چهئین گیانهوه کرینه نارمانجا ههجوویا خوه، لی زیدهتر بابهتی وی بهرهف جفاکییه دچت، نهو دهما هندهک کهس ب تهسل و فهسلی خوهفه دخۆرن. ههردیسان شاعیر ژ ههجوویا گیانهوهرا زیدهتر دچت د ناف جفاکییدا و چهئین کریارین نه دروست بیین جفاکی و دینی رهخنه باران دکهت، بو نمونه:

فهضل و کهمال و معرفت گهر دی ب شاشکا گر بتن
جسمی کولندی سهر مهزن دی قاضی بهیضاوی بییا
فهضلا طهریقا قادری گهر شق شق و هه هی حهی بتن
نهو چهق چهقا ناشی یه قین دی غهوشی گهیلانی بییا
فهضلا طهریقا نه قشبه نده گهر دی ب شوړیا گهرم بتن
نهو که فچیا شوړیه د ناف دی شهیخی بهسظامی بییا
فهضل و کهمالا زاهدان گهر نهو ب ره بهتا ووجوود
نهو نییری لجه طویل دی بی گومان صوفی بییا
فهضل و کهمالا فهقیان گهر دی د مه دره سسی بتن
نهو دهلوکا د راتبان دی ئیمامی شافعی بییا
فهضل و کهمالا عابدان گهر دی ب لبسی صوف بتن
قسمی بهرانی پر هری دی قوطبی رهبنانی بییا
فهضل و کهمالا صوفیان گهر دی ب لهرز و جهذبه بی

نهو شووشهیا زیبهق د ناف دی نهحمه دی جامی بییا (دؤسکی، ۲۰۱۹: ۶۰).

د فان مالکین ههلبهستی بیین بوریدا، بیداری چهئین گروپ و دهسته کرینه نارمانج، نهو کهسین د کاری خوه دا روومه تیج دکهن و کاری ژ بهر هندهک کهسان دکهن، بیداری ژ زانینی و دویشچووین وی دهستیپکریه، دیار دکهت مهعریفهت و زانین نه ب شاشکا مهزنه، نه گهر وهسابت، وی دهمی «کولندی زهر» دا شیخی ئیسلامی قازی قازبان ناصرالدین البیضاوی (۶۸۵ مش مریه) بت. ژ دوو تهریقته تین، قادری و نه قشبه ندهی، دهستیپکریه، نهو کهسین دوو روو د ناف فان گروپاندا ژیا نا خوه ده رباز دکهن، دیار دکهت: نه گهر دروستییا تهریقا قادری د شق شه قیدا با، وی دهمی دا چهق چهقوکا ناشی غهوسی گهیلانی شیخ عبدالقادر گیلانی (۵۶۱-۶۷۰ مش) بت. ههروهسا نه گهر دروستییا تهریقا نه قشبه ندهی د شوړیا گهرمدا با، وی دهمی دا که فچکی د ناف شوړییدا شیخ بایه زیدی بهستامی (۱۸۸-۲۶۱ مش) بت. دیسان ژ

تەرىقەتچى بەرھەف لاپەرى زوھدى، بىدارى رەخنە ل زاھىدىن دېرەين گىرتىيە، ديار دكەت: ئەگەر «زۇھد ب رېھا ھاتبا ھەبۋى»، ۋى دەمى دا نىرى د ناھ بىزىدا صوفى بت. پاشان شاعىر ژ مالكىن دى بەرى ھەجۋىا خۇ دەت كۆمەكا دى يا مۇرۇقان، ئەو ژى فەقىنە، ديار دكەت: ئەگەر «فەقىياتى د چوونا قوتابخاندا با» كو ئەو بى ل قوتابخانى، ۋى دەمى دا ئەو كەفچكا د ناھ راتب خارنا فەقىاندا دا بت ئىمامى شافىي؛ چونكى ئەو ھەردەم بى ل قوتابخانى. دىسان ئەگەر تەمامەتتيا عىبادەتا عابدان د جلكى صوفى «ھرى» دا با، ۋى دەمى دا «بەرانى تىرى ژ ھرى» سەركىش و قۇتبەكى رەببانى با. ل دوماھىيا فان دىران ژى، بىدارى فەز و تەمامىبۋونا صوفىان بۇ جارا دوۋىي بەھس كرىيە، پىشتى ل سەردا بەھسكرى، ديار دكەت: ئەگەر «كەمالا صوفىان د لەرز و ژ حالچوونىدا با»، ۋى دەمى دا زىبەقا د ناھ شووشەيە كىدا شىخ ئەھمەدى جامى (۴۴۰-۵۳۶مىش) با.

ئەو جۇرى ھەجۋى بى زىدەتر خۇ دە ناھ فان مالكىن سەرىدا دىينن، ئەو ژى ھەجۋىا جفاكى و دىنى ب خۇفە دگرت. د ناھ ھەجۋىا دىنىدا ژى شاعىرى چەندىن گرۇپپىن ژ ھەف جودا كرىنە ئارمانجا تىرىن خۇ و ھەجۋىا كرىنە. ھەر ژ ھەجۋىن شاعىرى ئەنجامداين، ئەو ژى رەخنە كا تۇند ئاراستەيى ھەجىيان كرىيە، لى ئەف ھەجۋىا كرىنە بۇ ھەمى ھەججا نەبۋىيە، بەلكو بۇ دەستەيە كا دياركرى بۋىيە، دەما دىيژت:

حاجىي سەد سال د لەھۋى وھقتى سوحبەت خۇەش بىي

دئ بىيژە ئەز وھلىمە، ژ عالەمى ئخبىار بكى (دۆسكى، ۲۰۱۹: ۶۴).

شاعىر د قى مالكىدا شاعىر رابۋىيە ب ھەجۋىا كرىنا «ھەجىي ب ناھ ھەجى» يان ئەو ھەجىي پىشتى قەستا مالا خۇدى كرى و ھاتى ژىي خۇ ھەمى د ناھ خرابى و خەلەتتياندا دەرياز كرى، دەما سوحبەت دھىت سەر دىنى، كابر وى دەمى دئ خۇ ب شارەزايى تىنت دەر و خۇ ۋەسا ديار كەت كەس ژ وى باشتر و چىتر نىنە، دئ بەھسا ھەر ئەمر و فەرمانەكى كەت، خۇ ۋەكى ۋەلىيەكى بى گونەھ نىشان دەت. د ئەقى بەيتا شەرىدا ھەجۋىا وى زىدەتر دىن چارچۇفەيەكى ئەخلاقىدايە.

سالكى شەرىا شەرىف و سەيىدى ژ نەسلا رەسول

ۋان عەقىدە بوون خەرابە بوونە جاھل ب جاره كى (دۆسكى، ۲۰۱۹: ۶۵).

ئىك ژ بابەتتىن دى بىن كەقتىن بەر رەخنە و عەبىداركرىنا ئاغائوكى بىدارى، ئەو ژى ھەجۋىا كرىنا «سەيىدا»ان، ئەقىن خۇ ب نەسلا پىغەمبەرى قە گرى ددەن. شاعىر ۋەسا ديار دكەت: دۋىشچو و نەسلا پىغەمبەرى (سلاھ لى بن) دەستا ژ زانىنى بەردايى و عەقىدا ۋان يا گۇمرابوۋى و بەرزەبوۋى، ھەمو بىن بوۋىن جاھل و نەزان. ئەف جۇرى ھەجۋىا كرىنە د قى مالكا شەرىدا زىدەتر بۇ قالبى ھەجۋىا دىنى قەدگەرت. ھەردىسان بىدارى د ناھ شەرىكا خۇەدا رەخنى ل باۋەرداران دگرت، بەلى د قى پارچىدا ژى مەرەما ۋى ھەمى باۋەردار نىنن، بەلكو بەشەكى دياركرىيە، دەما دىيژت:

قى دەمى جەننەت ب دوور كەت ئەو ژ بۇنا موئمنان

لەورا مؤمن بوونە فاسق تەف ژ بۇنا مالەكى (دۆسكى، ۲۰۱۹: ۶۵).

د ئەقى مالكىدا شاعىر رەخنى ئاراستەيى باۋەردارىن ب دويف مال و پەرتالى دىبايى كەقتىن دكەت، ۋەسا ديار دكەت ئەۋىن ژ دىنى خۇ دەركەقتىن و بوۋىن فاسق (دەرچوۋى ژ دىنى). ئەم دىشەن ئەقى جۇرى ھەجۋىا د بن ھەر ئىك ژ قالبىن ھەجۋىا ئەخلاقى و دىنى قە پۇلىن بكىن. ل دوماھىي ئەم دىشەن ئەف بابەتتىن ل دەف شاعىر ئاغائوكى بىدارى ھاتىن ھەجۋىا كرىنە و مە نمونىن خۇ ژى ۋەرگرتىن، د قى خىشتىدا بەدىن دياركرى:

ژ	هه‌جوو کرێ	هه‌قبه‌ری وی	وه‌سفی هه‌جوو کرێ
۱	کوند	باز	بلندی و هیژ (نه‌هاتییه گۆتن)
۲	رِه‌شَره‌شک	مه‌رجان	پیسى و زبل (هاتییه گۆتن)
۳	قژک	تاووس	رِه‌نگداری و جوانی (هاتییه گۆتن)
۴	سه‌یی تووله	شیر	ئه‌سلییوون (هاتییه گۆتن)
۵	که‌مال و مه‌عریفه‌تا ب شاشکێ (مه‌لایێ ب لباسا مه‌لا)	کۆلند	دا بت قازیی قازیان ئیمام به‌یزاوی (نه‌هاتییه گۆتن)
۶	شەق شەق و هەى هەى سۆفیی قادی	چه‌ق چه‌قوکا ناشی	دا بت وه‌لیه‌ کێ مه‌زنێ خودێ وه‌کی شیخ عبدالقادری گه‌یلانی (نه‌هاتییه گۆتن)
۷	ته‌ریقا نه‌قشبه‌ندی ب شو‌ریا گه‌رم با	که‌چچک	دا شیخه‌ کێ مه‌زن و ب بها بت شیخ بایه‌زیدئ به‌ستامی (نه‌هاتییه گۆتن)
۸	که‌مالا زاها یا ب رپها	نیری	ب ریه‌ین خوه‌ یین درێژ دا بت سۆفی (هاتییه گۆتن)
۹	که‌مالا فه‌قیهان د مه‌دره‌سی با	ده‌لوک/که‌چچکا د ناڤ خارنا فه‌قیهان	دا هند ب زانیین و ته‌قوا بت وه‌کی ئیمامی شافعی (نه‌هاتییه گۆتن)
۱۰	که‌مالا عابدان ب لبعی سۆف	به‌رانئ تژی هری	دا بت قۆتب (هاتییه گۆتن)
۱۱	که‌مالا سۆفیان ب له‌رز و جه‌زیی با	شووشا زیبه‌ق تیدا	دا هند ب قیمه‌ت و بها بت وه‌کی شیخ ئه‌حمه‌دی جامی (نه‌هاتییه گۆتن)
۱۲	حاجیی سه‌د سالا د خرابییدا	سوحبه‌تا دینی	وه‌کی وه‌لییان نیشانده‌ت (هاتییه گۆتن)
۱۳	سالکێ شه‌رعا شه‌ریف (سه‌ید)	نه‌سلا رِه‌سول (سلاف لی بن)	عه‌قیدا خراب و سه‌رداچووی
۱۴	مؤمن (باوه‌ردار)	فاسق	سه‌رداچوونا ژ به‌ر مالی

د ناڤا قی خشتییدا ئەف یه‌ک دیار دبت، ئەو گیانه‌وه‌ر یین هاتین هه‌جوو کرن ژ ده‌سته‌یا هه‌قبه‌ری وی کیمترن، بۆ نمونه هه‌ر ئیک ژ «کوند، قه‌له‌ره‌ش، سه‌یی تووله» ل هه‌قبه‌ری خوه‌ «باز، تاووس، شیر» کیمترن، ئانکو ل ئالیه‌ کێ هنده‌ک ژ گیانه‌وه‌ران ب هه‌جووا خوه‌ کیمکرینه و عه‌یبدارییا وان دایه‌ دیارکرن، ل ئالیه‌ کێ دی ژئ ئەو گیانه‌وه‌رین د خانا هه‌قبه‌ری وی دا مه‌دح و په‌سن کرینه، که‌واته‌ دوو روویین ئیک دراف د ئیک گۆتندا دیارکرینه. لی دڤیت ئەم ب یه‌کێ بزانیین، هه‌جوو کرنا قی شاعیری یان هه‌ر شاعیره‌ کێ دی بۆ گیانه‌وه‌ران، ئەفه‌ ب وی رامانێ نینه ئەم بیژین شاعیر راسته‌وخۆ هاتییه و بالنده‌ یان گیانه‌وه‌ر هه‌جوو کرینه، به‌لکو مه‌ره‌ما سه‌ره‌کی ژ قی هه‌جوو کرنی هنده‌ک گرۆپ و ده‌سته‌یی مروڤان بوینه؛ ئەفجا چ فه‌قی یان زاها یان صوفی یان مه‌لا، ب دیتنا مه‌ ئەوی ب تنی ل قیژی قیایه‌ خوه‌ د ناڤا جفاکیدا ژ شه‌ری راسته‌وخۆ یی قان گرۆپ و ده‌سته‌یا پارێژت. دیسان به‌شه‌ کێ دی ژئ ئەف گرۆپین ته‌ریقه‌ت، زاها، عابد و هتد هاتین هه‌جوو کرن. دڤیت قی

يەككى بىزىن: مەبەستا شاعىرى ژ ھەجووكرنا وى نە ھەمى كەسپىن سۆفى و عابد و زاھدن، بەلكو ھندەك كەسپىن ب دوورپىياتى وى كارى دكەن، د خاناسىپى يا ھەقبەرى وى دا مەزنترن، ب گۆتتەكا دى خاناسىپى بىلدترە ژ خاناسىپەرى وى، لى شاعىرى دقېت وى گرۆپ و دەستەيا ھەجووكرى وەكى وى تىشتى ھەقبەرى وى ب ئىك ژ سىفەتېن كرىت لاواز و كرىت نىشان بدەت، بۇ نمونە تەرىقەتا قادرى، تەرىقەتا نەقشەندى، زاھد، عابد، مومىن و ھتد، ھەر ئىك ژ وان ب چەق چەقوكا ناشى، كەچكى د ناڧ شۇرپا گەرم، نىزىپى لىھە درىژ، بەرانى تژى ھرى، فاسق و ھتد.

ب تىن د دوو ھەجووئى خۇددا شاعىرى پىرۇزىيەكا دىنى داھە وان و خانەيا ھەقبەرى وى ژ خانەيا ھەجووكرى بىلدتر كرىيە، بۇ نمونە خاناسىپى ھەجووكرى ھەجى سەد سال د لەھوى، سالكى شەرعا شەرىف د ھەقبەردا خاناسىپەرى وى كو ب پىرۇزىيە دىنەھە ھاتىنە گرېدان، ئەو ژى سوحبەت خۇشەيا دىنى، ژ نەسلا پىغەمبەرى. زمانى شەرى يى ئاغائوئى بىدارى، زمانەككى رەھوانە و شىايە ب ھوشيارانە رەخنى ل جفاكى خۇ بەگرت. ئەو جفاكى كىم جاراسىپى سەردەمى وى دىشان ب راشكوانە رەخنى لى بگرن، گەلەك شاعىر ھەنە تىرېن خۇ دەھىنن دەم و زەمانى، ئانكو عەبىدارى و سووچدارى دىنەھە زەمانىدا، ژ بەر ھەر ئەگەرەكا ھەي ئەو نەشېن راستەوخۇ تىرېن خۇ پاقىژن جفاكى، لى ئاغائوئى بىدارى شاعىرەكە تىرېن خۇ ب دروستى وەشاندىنە ھەر كىرپارەكا خەلەتا جفاكى و ئەو ب كىنايەت و مەجاز د قى پىرسىدا نەئاخۇتتەيە؛ لەورا د قى پىرسىدا شاعىرېن مېنا وى دكىمىن (دۆسكى، ۲۰۱۹: ۵۵). ب دېتتا مە ھىشتا ھندەك ژ زمانى وى ماھە و نەھاتىيە ئاشكراكرن، ژ بەركو ئەوى ھەجووئا ژ جۇرى «ھەجووئا كەسى» نەبوويە؛ چونكى د ھەجووئا كەسىدا زمان زىدەتر ئاشكرا دېت و رەنگە قەشارتن تىدا نەمىنت، ھەر قەشارتن ھەبەت ژى كىمە. د ناڧ ھەجووئا شەرى يا بىدارىدا، ئەوى رەخنا خۇ ئاراستەيى ھەر ئىك ژ گىانەوەر، دەستە و گرۆپ، ھەجى، باووردار و ھتد دگرت، د ھەمبەردا كۆمەكا گىانەوەر، كەس و گرۆپان پەسن دكەت. لى وەكى مە ئامازە پىكرى، ژ بۇ ھەجووئا گىانەوەرەن باشترە بىزىن گىانەوەر ژى وەكى ھىما و سىمبۆلەككى يە بۇ گرۆپ و دەستەيا كا مرقۇان، دېت ئەو دەستە ژى ژ مرقۇان ئاغا و بەگ و دەسھەلاتدار يان گرۆپەككى سۆفيا بىن؛ چونكى يا ديارە د ناڧ جفاكى كەفن و نويدا كىم كەس ھەبووئە ب راستەوخۇ دىار ھىرشى ل سەر وانا كرىبىت و ناڧى وان دىار كرىبىت؛ لەورا ھىزا مە بۇ ھندى دچت ئەف گىانەوەر ژى وەكى كىنايە بۇ فان جۇرېن مرقۇان ھاتىبىت بكارىنەن.

۵- ئەنجام

پىشتى ئەنجامدانا ئەف قە كۆلىنى ب گىشتى ئەو كەس، گرۆپ و گىانەوەر و ھتد د ناڧ ھەلبەستا ئاغائوئىدا ھاتىن ھەجووكرن، ئەو ژى: ئاغائوئى بىدارى ھەر چەند ب زمانەككى رەھوان و ب رەنگەككى ئاشكرا تىرېن رەخنا خۇ داوھشاندىنا ئارمانجى، بىكو وەكى ھندەك ژ شاعىران ب كىنايە و مەجازى باخۇتتە، ھەر تىشتى خەلەت ب ئاشكرايى گۆتتەيە خەلەتە؛ لى ل گەل ئەف يەككى ژى ھىشتا قۇناغەكا زمانى ھەجووئا ئاشكرا مابوو، ژ بەركو ئەوى دەما گرۆپ و دەستە رەخنەكرىن، نەشىايە ناڧى كەس د ناڧ وان گرۆپ و دەستەياندا بىنت، بىگۆمان ئەو كارىن وى رەخنەكرىن ژ كىرپارە ھندەك كەسان ھاتىيە، لى وى ئەو ناڧ ئاشكەرا نەكرىنە، ئەفە ژى دېت جۇرە قەشارتن. د ناڧ شەرا بىدارىدا گىانەوەر ژى ھاتىنە ھەجووكرن، وەكى كوند (بۆم) صەيخ تولى، قژكا گوى خۇر، لى زىدەتر ئەف رەخنا وى د قالبەككى جفاكىدايە و ب نەرىنا مە ئەف گىانەوەر وەكى ھىما و سىمبۆلەككى ژ بۆى كۆمەكا كەس و دەستە و گرۆپىن جفاكى ھاتىيە بكارىنەن. ھەروەسا ئەوى رەخنە ل مەعرفەتا سەختە گرتىيە، د قالبە ھەجووئا جفاكىدا كو مەعرفەت نە ب شاشكا مەزەنە، ددەت دىاركرن. ھەروەسا بىدارى رەخنە ل دەستە و گرۆپىن سەختەچى ژ صوفى و شىخىن سەختەچى بىن تەرىقىن قادرى، نەقشەندى، ھەجىن تەشەلچى و سەيدىن بى زانىن ژى گرتىيە و كرىنە ئارمانجا تىرېن خۇ. ژ وان جۇرېن ھەجووئا بىن قەكۆلەرەن باسكىن، ھەجووئا بىدارى خۇ د ھەر سى قالبىن ھەجووئا جفاكى، دىنى، ئەخلاقىدا دىبىنت، ژ وان ژى رېژا ھەرى زىدە دچت ژر چارچووقى ھەجووئا جفاكى.

ژیدەر

کوردی:

ئه‌مین دۆسکی، محمه‌د. (۲۰۱۶). *فه‌ره‌نگا سپیڕێز*. چاپا دوویی. ده‌ۆک: ده‌زگه‌هی سپیڕێز یه‌ چاپ و به‌لافکرێ. دۆسکی، ته‌حسین ئیبراهیم. (۲۰۱۹). *باغی ئیره‌می*. زاخۆ: سه‌نته‌ری زاخۆ بو‌ فه‌کۆلینین کوردی.

فارسی:

اصلانی، محمدرضا. (۱۳۸۵). *فرهنگ واژگان و اصطلاحات طنز*. همدان: مرکز پخش کاروان. پارسا، سید احمد و فرشاد مرادی. (۱۳۸۷). «مقایسه سبکی هجویات در دو دیوان خاقانی و متنبی». *پژوهشنامه علوم انسانی*، شماره ۵۸، صص: ۱۸۷-۲۰۸.

پارسا، سید احمد. (۱۳۹۵). *سلطان اقلیم سخن*. تهران: نشر تیرگان.

حلبی، علی اصغر. (۱۳۷۷). *طنز و شوخی طبعی در ایران و جهان اسلامی*. بی‌جا: انتشارات بهبهانی.

داد، سیما. (۱۳۸۵). *فرهنگ اصطلاحات ادبی*. چاپ سوم. تهران: انتشارات مروارید.

رضایی، عربعلی. (۱۳۸۲). *واژگان توصیفی ادبیات*. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.

شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۷۳). *مفلس کیمیا فروش*. تهران: سخن.

شمیسا، سیروس. (۱۳۸۹). *انواع ادبی*. چاپ چهارم. تهران: انتشارات میترا.

عدنان، سعید. (۱۳۷۶). *گرایش‌های فلسفی در نقد ادبی*. ترجمه نصرالله امامی. اهواز: انتشارات دانشگاه شهید چمران.

موریل، جان. (۱۳۹۳). *فلسفه طنز*. ترجمه محمود فرجامی و دانیال جعفری. چاپ دوم. تهران: نشر نی.

همتی، شهریار و همکاران. (۱۳۹۱). «بررسی کارکرد هجو در شعر حطیئه و انوری». *کاوشنامه ادبیات تطبیقی*.

دانشگاه رازی کرمانشاه، سال دوم، شماره ۸.

عەرهبی:

ایروانی‌زاده، عبدالغنی و جمال طالبی. (۱۳۹۳). *دراسات فی الهجاء السیاسی عند شعراء الشیعة*. قم: نشر مجمع ذخایر اسلامی.

ناصری، امیل. (۱۹۹۲). *أروع ما قیل فی الهجاء*. بیروت: دار الجیل.